

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

Llywodraeth Cymru

Ymgynghoriad ar reoliadau arfaethedig sy'n ofynnol o dan Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 a phedair dogfen ganllaw

Atodiad 1

Drafft

Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru: Llunio a Defnyddio (Canllawiau Statudol)

Diben Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 yw gwneud gwelliannau pwysig i'r systemau sy'n bodoli eisoes ar gyfer gwarchod a rheoli amgylchedd hanesyddol Cymru. Mae'r Ddeddf hefyd yn rhan ganolog o becyn integredig o is-ddeddfwriaeth, polisiau a dogfennau cyngor cynllunio newydd a diwygedig, a chanllawiau arferion da ar amrywiaeth eang o bynciau. Byddant, gyda'i gilydd, yn helpu i sicrhau bod newidiadau i'r amgylchedd hanesyddol yn cael eu rheoli'n ofalus yn unol â'r athroniaeth a'r arferion cyfredol ym maes cadwraeth.

Mae'r ddogfen ddrafft hon yn rhan o'r ymgynghoriad deuddeg wythnos ar gynigion i gyflwyno rheoliadau ac amryfal ganllawiau sy'n gysylltiedig â gweithredu Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016. Bydd yn dod i ben ar 13 Ionawr 2017. Mae'r ddogfen ymgynghori, y ffurflen ymateb a'r holl ganllawiau drafft cysylltiedig ar gael ar dudalennau ymgynghori Llywodraeth Cymru ar y we: <https://ymgyngoriadau.llyw.cymru/>

Wrth baratoi'r ddogfen hon, aed ati ar yr un pryd i ddiwygio pennod 6, 'Yr Amgylchedd Hanesyddol' yn *Polisi Cynllunio Cymru* ac i lunio *Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol*. Byddai'n fuddiol darllen y ddogfen hon ochr yn ochr â'r dogfennau hynny.

Daeth ymgynghoriad cyhoeddus ar bennod 6 o *Polisi Cynllunio Cymru* i ben ar 13 Mehefin 2016. Mae'r bennod ar gael o hyd ar dudalen yr ymgynghoriad ar y we: <https://ymgyngoriadau.llyw.cymru/ymgyngoriadau/newidiadau-arfaethedig-i-bolisi-cynllunio-cymru-pennod-6-yr-amgylchedd-hanesyddol>. Mae unrhyw gyfeiriadau yn y ddogfen hon at *Polisi Cynllunio Cymru* yn cyfeirio at y fersiwn honno. Bydd fersiwn

terfynol o Bennod 6, gan gynnwys unrhyw newidiadau a fydd yn codi o'r ymgynghoriad, yn cael eu cyhoeddi'n ddiweddarach eleni.

Daeth ymgynghoriad cyhoeddus ar Nodyn Cyngor Technegol 24 i ben ar 3 Hydref 2016 ac mae'r gwaith o ddadansoddi'r ymatebion wedi dechrau. Mae'r ddogfen ymgynghori ar gael o hyd ar dudalen yr ymgynghoriad ar y we: <https://ymgyngoriadau.llyw.cymru/ymgyngoriadau/nodyn-cyngor-technegol-arfaethedig-24-yr-amgylchedd-hanesyddol>. Mae unrhyw gyfeiriadau yn y ddogfen hon at Nodyn Cyngor Technegol 24 yn cyfeirio at y fersiwn honno. Disgwylir y bydd fersiwn terfynol o'r nodyn cyngor technegol, gan gynnwys unrhyw newidiadau a fydd yn codi o'r ymgynghoriad, yn cael ei gyhoeddi yng Ngwanwyn 2017.

19 Hydref 2016

DRAFFT

Cofnodion Amgylchedd
Hanesyddol yng Nghymru: Llunio
a Defnyddio

CANLLAWIAU STATUDOL

Datganiad o Ddiben

Mae cofnod amgylchedd hanesyddol yn rhoi gwybodaeth fanwl am amgylchedd hanesyddol ardal benodol. Lluniwyd y cofnodion amgylchedd hanesyddol yng Nghymru o ganlyniad i ddegawdau o waith ymchwil ac ymchwiliadau. Cânt eu cynnal a'u diweddarau er budd y cyhoedd, a'u defnyddio yn unol â safonau cenedlaethol a rhyngwladol.

Canllawiau statudol yw *Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru: Llunio a Defnyddio*, sy'n esbonio'r canlynol:

- sut y gall cyrff cyhoeddus penodol yng Nghymru gyfrannu at lunio cofnodion amgylchedd hanesyddol a helpu i'w cadw'n gyfredol
- sut y dylai cyrff cyhoeddus penodol yng Nghymru ddefnyddio cofnodion amgylchedd hanesyddol wrth arfer eu swyddogaethau.

Y cyrff cyhoeddus yw:

- awdurdodau lleol yng Nghymru
- awdurdodau Parciau Cenedlaethol yng Nghymru
- Cyfoeth Naturiol Cymru.

Rhaid i'r cyrff hyn ystyried y canllawiau statudol hyn, a gyhoeddir gan Weinidogion Cymru o dan y pwerau yn adran 37 o Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016.¹

Mae adrannau 35 a 36 o Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 yn ei gwneud yn ofynnol i Weinidogion Cymru lunio cofnod amgylchedd hanesyddol sydd ar gael i'r cyhoedd ar gyfer pob ardal awdurdod lleol yng Nghymru, a'i gadw'n gyfredol.²

Er i'r canllawiau hyn gael eu llunio yn benodol ar gyfer y cyrff a enwir yn adran 37 o'r Ddeddf, byddant yn berthnasol i ystod o gyrff cyhoeddus a gwirfoddol eraill, a chyrff eraill yn y sector preifat, yn ogystal ag unigolion â diddordeb yn amgylchedd hanesyddol Cymru.

¹ [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adran 37](#)

² [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adrannau 35 a 36](#)

DRAFFT Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru: Llunio a Defnyddio

Cynnwys

Cyflwyniad	1
1. Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol	1
1.1 Beth yw Cofnod Amgylchedd Hanesyddol?	1
1.2 At ba Ddiben y Caiff Cofnod Amgylchedd Hanesyddol ei Ddefnyddio?	2
2. Rolau a Chyfrifoldebau	3
2.1 Gweinidogion Cymru	3
2.2 Ymddiriedolaethau Archaeolegol Cymru	3
2.3 Awdurdodau Lleol ac Awdurdodau Parciau Cenedlaethol yng Nghymru a Cyfoeth Naturiol Cymru	4
2.4 Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru	4
2.5 Beth yw'r Cysylltiad Rhwng Cofnod Amgylcheddol Hanesyddol a Chofnodion Eraill?	5
3. Cynnwys Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru, a Sut y Cânt eu Llunio	6
3.1 Cadw Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru yn Gyfredol	6
3.2 Cynnwys Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru a Rôl Cyrrff Cyhoeddus yn y Gwaith o'u Llunio	7
3.2.1 Asedau Hanesyddol sydd â Gwarchodaeth Statudol neu sydd wedi'u Cofrestru o dan Ddeddfau 1979 neu 1990	7
3.2.2 Safleoedd gwrthdaro	8
3.2.3 Tirweddau Hanesyddol	8
3.2.4 Safleoedd Treftadaeth y Byd	9
3.2.5 Safleoedd Eraill o Ddiddordeb Hanesyddol, Archaeolegol neu Bensaernïol	9
3.2.6 Nodweddion Hanesyddol	10
3.2.7 Ymchwiliadau Perthnasol	11
3.2.8 Enwau Lleoedd Hanesyddol	11
4. Defnyddio Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru	12
4.1 Llywio Polisiâu a Chynlluniau Strategol	12
4.2 Llywio Cynlluniau Datblygu	12
4.3 Llywio Penderfyniadau ynghylch Rheoli Datblygu	13
4.4 Llywio Prosiectau Cadwraeth a Rheoli	13
4.5 Llywio Ymatebion Addasol i Effaith Newid yn yr Hinsawdd	13
4.6 Llywio'r Gwaith o Enwi ac Ailenwi Lleoedd	13
4.7 Llywio Gwaith Adfywio a Arweinir gan Dreftadaeth	14
4.8 Cefnogi Twristiaeth Ddiwylliannol a Datblygu Economaidd	14
4.9 Cefnogi Addysg a Chynhwysiant Cymdeithasol	14
4.10 Cefnogi Cyfranogiad y Cyhoedd mewn Archwilio, Gwerthfawrogi a Mwynhau Treftadaeth Leol	14
4.11 Hybu Gwybodaeth a Dealltwriaeth	15
Rhagor o Wybodaeth	16
Cysylltiadau	17

Cyflwyniad

Ffurfiwyd amgylchedd hanesyddol Cymru gan genedlaethau'r gorffennol. Mae'n dangos o ble y daethom ac yn gwella ein hansawdd bywyd. Mae'r hanes sydd o'n cwrmpas yn rhoi ymdeimlad o le i ni ac yn helpu i'n diffinio fel cenedl. Mae'r amgylchedd hanesyddol hefyd yn adnodd bregus, agored i niwed, anadnewyddadwy a chyfyngedig. Dibynna ein huchelgais i warchod a rheoli'r amgylchedd hanesyddol yn effeithiol ar y gallu i gael gwybodaeth awdurdodol o ansawdd da.

O dan ddarpariaethau Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 (y Ddeddf),³ rhaid i Weinidogion Cymru lunio cofnod amgylchedd hanesyddol ar gyfer pob ardal awdurdod lleol yng Nghymru, a'i gadw'n gyfredol. Rhaid iddynt hefyd sicrhau bod y cofnodion amgylchedd hanesyddol ar gael i'r cyhoedd, a rhoi cyngor a chymorth i'r rhai sydd am gael gafael ar y wybodaeth a geir ynddynt a'i deall.

Mae'r canllawiau hyn yn esbonio rôl a chyfrifoldebau Llywodraeth Cymru, ymddiriedolaethau archaeolegol Cymru, y cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf a Chomisiwn Brenhinol Henebion Cymru (y Comisiwn Brenhinol) mewn perthynas â chofnodion amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Mae hefyd yn esbonio sut y gall awdurdodau lleol ac awdurdodau Parciau Cenedlaethol yng Nghymru, a Cyfoeth Naturiol Cymru, gyfrannu at gofnodion amgylchedd hanesyddol a sut y dylent ddefnyddio'r cofnodion hyn wrth arfer eu swyddogaethau.

Er bod y canllawiau hyn wedi'u hanelu at y cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf, maent yn berthnasol i ystod eang o gyrff eraill yn y sector cyhoeddus, a sefydliadau yn y sector preifat a'r trydydd sector. Gall hefyd fod yn ddefnyddiol i unigolion a grwpiau sy'n defnyddio'r cofnodion amgylchedd hanesyddol yn rheolaidd er mwyn ymchwilio i dreftadaeth eu cymunedau eu hunain, neu fel rhan o waith ymchwil neu archwilio personol.

1. Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol

1.1 Beth yw Cofnod Amgylchedd Hanesyddol?

Mae'r amgylchedd hanesyddol yn cynnwys pob agwedd ar yr amgylchedd o'n cwrmpas a gafodd ei hadeiladu neu ei ffurfio gan weithgareddau dynol, neu y dylanwadwyd arni gan weithgareddau dynol, o'r cyfnodau cynharaf i'r mwyaf diweddar. Storfa o wybodaeth wedi'i threfnu'n systematig am yr amgylchedd hanesyddol mewn ardal benodol yw cofnod amgylchedd hanesyddol, ac mae ar gael i unrhyw un ei weld. Caiff ei gynnal a'i ddiweddarau er budd y cyhoedd.

Mae'r cofnodion amgylchedd hanesyddol yng Nghymru yn cynnwys gwybodaeth am safleoedd archaeolegol a thirweddau ac adeiladau hanesyddol, ac yn cyfeirio pobl at wybodaeth o'r fath. Maent hefyd yn cynnwys cofnodion o'r gwaith o reoli'r amgylchedd hanesyddol ac ymchwilio iddo, megis gwaith cloddio archaeolegol, astudiaethau hanesyddol a rhaglenni cadwraeth. Mae cynnwys cofnodion amgylchedd hanesyddol Cymru yn ffrwyth degawdau o gasglu a choladu

³ [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\), adrannau 35-37](#)

gwybodaeth o ystod eang o ffynonellau, gan gynnwys gwybodaeth gan y cyhoedd a chanlyniadau gwaith maes archaeolegol.

Mae gwybodaeth allweddol a geir yng nghofnodion amgylchedd hanesyddol Cymru wedi cael ei dwyn ynghyd mewn cronfa ddata ddigidol sydd wedi'i chysylltu â system gwybodaeth ddaearyddol (GIS) sy'n galluogi defnyddwyr i weld y wybodaeth destunol ochr yn ochr â mapiau. Ateir y gronfa ddata gan ddeunydd cyfeirio cysylltiedig a all fod yn ddigidol neu ar ffurf papur. Gall y deunydd gynnwys ffotograffau o'r awyr, copïau o fapiau ac adroddiadau hynafiaethol cynnar, astudiaethau o nodweddion, adroddiadau heb eu cyhoeddi ('llenyddiaeth lwyd'), a ffynonellau cyhoeddus a dogfennol eraill.

Mae cofnod amgylchedd hanesyddol yn adnodd deinamig sy'n esblygu'n gyson, ac mae angen ei gadw a'i gynnal ac ychwanegu ato wrth i wybodaeth newydd am yr amgylchedd hanesyddol ddod i'r amlwg. Fel y cyfryw, ni all cofnod amgylchedd hanesyddol byth fod yn gofnod terfynol. Dylai cofnod amgylchedd hanesyddol gael ei reoli gan staff ymroddedig sy'n meddu ar y cymwysterau priodol ac sy'n gallu helpu'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf, a'r cyhoedd yn ehangach, i'w ddefnyddio.

Mae'r cynnwys sylfaenol sy'n ofynnol ar gyfer cofnodion amgylchedd hanesyddol yng Nghymru, fel y'i hamlinellir yn Neddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016,⁴ wedi'i ddisgrifio yn adran 3.2.

1.2 At ba Ddiben y Caiff Cofnod Amgylchedd Hanesyddol ei Ddefnyddio?

Mae cofnodion amgylchedd hanesyddol yn rhoi gwybodaeth am amgylchedd hanesyddol Cymru er budd y cyhoedd ac yn cyflawni amrywiaeth eang o swyddogaethau sy'n cynnwys:

- hybu gwybodaeth am yr amgylchedd hanesyddol a dealltwriaeth ohono
- cefnogi'r gwaith o warchod, rheoli a diogelu'r amgylchedd hanesyddol
- llywio polisiau strategol a chynlluniau datblygu
- llywio penderfyniadau ynghylch datblygiadau rheoli
- cefnogi gwaith adfywio a arweinir gan dreftadaeth, gwelliannau amgylcheddol a mentrau twristiaeth ddiwylliannol
- cyfrannu at addysg a chynhwysiant cymdeithasol
- hybu cyfranogiad y cyhoedd mewn archwilio, gwerthfawrogi a mwynhau treftadaeth leol.

Fe'u defnyddir yn rheolaidd gan amrywiaeth eang o randdeiliaid, gan gynnwys y cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf, yn ogystal â pherchenogion, datblygwyr, cynllunwyr, ymchwilwyr a'r cyhoedd.

⁴ [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adran 35](#)

2. Rolau a Chyfrifoldebau

2.1 Gweinidogion Cymru

O dan adrannau 35 a 36 y Ddeddf, mae dyletswydd ar Weinidogion Cymru i lunio cofnod amgylchedd hanesyddol sydd ar gael i'r cyhoedd ar gyfer pob ardal awdurdod lleol yng Nghymru, a'i gadw'n gyfredol.⁵ Rhaid i gyngor a chymorth fod ar gael i'r rheini sydd am gael gafael ar y wybodaeth mewn cofnodion amgylchedd hanesyddol, a deall y wybodaeth honno.

Lle Gweinidogion Cymru yw penderfynu pa wybodaeth a gaiff ei chynnwys yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol yn unol â manylion y cynnwys a nodir yn adran 35(2) o'r Ddeddf. Yn ymarferol, gan ddefnyddio cytundebau ffurfiol, mae Gweinidogion Cymru wedi dirprwyo'r cyfrifoldeb hwn i'r pedair ymddiriedolaeth archaeolegol yng Nghymru. Mae'r cytundebau yn nodi'r safonau a'r meincnodau y disgwylir i bob un o'r cofnodion amgylchedd hanesyddol eu dangos.⁶

O dan adran 37 o'r ddeddf,⁷ rhaid i Weinidogion Cymru roi'r canllawiau hyn ar lunio a defnyddio cofnodion amgylchedd hanesyddol i awdurdodau lleol ac awdurdodau Parciau Cenedlaethol yng Nghymru, a Cyfoeth Naturiol Cymru.

2.2 Ymddiriedolaethau Archaeolegol Cymru

Mae Gweinidogion Cymru wedi dewis cyflawni eu dyletswyddau o dan adrannau 35 a 36 o'r Ddeddf drwy gytundebau ffurfiol gyda'r pedair ymddiriedolaeth archaeolegol yng Nghymru (Clwyd-Powys, Morgannwg-Gwent a Gwynedd).

Mae pob ymddiriedolaeth archaeolegol yng Nghymru yn rheoli cofnod amgylchedd hanesyddol rhanbarthol. Gyda'i gilydd, mae'r cofnodion amgylchedd hanesyddol hyn yn cynnig mynegai cynhwysfawr o tua 200,000 o gofnodion unigol o ymchwiliadau archaeolegol a safleoedd a chanfyddiadau hanesyddol o bob cyfnod ledled Cymru.

Mae'r pedwar cofnod amgylchedd hanesyddol yng Nghymru yn deillio'n uniongyrchol o'r cofnodion safleoedd a henebion a sefydlwyd yn y 1970au. Cawsant eu llunio er mwyn cynorthwyo rhaglenni gwaith yr ymddiriedolaethau ac mewn ymateb i'r diffyg gwybodaeth archaeolegol sydd ar gael i berchenogion, datblygwyr a chynllunwyr, a'r ffaith bod gweddillion archaeolegol wedi cael eu colli o ganlyniad i hynny drwy ddatblygu trefol a gwledig. Datblygwyd y system bresennol drwy bartneriaeth rhwng y pedair ymddiriedolaeth er mwyn sicrhau bod mwy o'r cyhoedd yn gallu gweld y cofnodion, a hynny'n haws.

Gall y cyhoedd gael gafael ar y wybodaeth graidd a geir yn y cofnodion amgylcheddol hanesyddol ar-lein drwy Archwilio.⁸

Mae'r pedwar cofnod amgylchedd hanesyddol rhanbarthol yn cwmpasu'r ardaloedd awdurdod lleol canlynol:

⁵ [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adrannau 35 a 36](#)

⁶ Caiff y safonau eu hadolygu a'u cyhoeddi ar wefan Cadw.

⁷ [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adran 37](#)

⁸ Archwilio www.archwilio.org.uk

- Mae cofnod amgylchedd hanesyddol Clwyd-Powys yn cwmpasu Sir Ddinbych, Sir y Fflint, Wrecsam, Powys a rhan o Gonwy
- Mae cofnod amgylchedd hanesyddol Dyfed yn cwmpasu Sir Benfro, Sir Gaerfyrddin a Cheredigion
- Mae cofnod amgylchedd hanesyddol Morgannwg-Gwent yn cwmpasu Abertawe, Castell-nedd Port Talbot, Rhondda Cynon Taf, Pen-y-bont ar Ogwr, Bro Morgannwg, Caerdydd, Merthyr Tudful, Caerffili, Blaenau Gwent, Sir Fynwy, Torfaen a Chasnewydd
- Mae cofnod amgylchedd hanesyddol Gwynedd yn cwmpasu Ynys Môn, Gwynedd a rhan o Gonwy.

2.3 Awdurdodau Lleol ac Awdurdodau Parciau Cenedlaethol yng Nghymru a Cyfoeth Naturiol Cymru

O dan adran 37 o'r Ddeddf, rhaid i awdurdodau lleol ac awdurdodau Parciau Cenedlaethol yng Nghymru, a Cyfoeth Naturiol Cymru, i gyd ddilyn y canllawiau hyn ar lunio a defnyddio cofnodion amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Mae gan y cyrff cyhoeddus hyn rôl bwysig i'w chwarae o ran rheoli a gwarchod yr amgylchedd hanesyddol, y ffordd y caiff ei hyrwyddo a'r ffordd y mae'r cyhoedd yn ei ddefnyddio a'i werthfawrogi. Mae'r swyddogaethau hyn yn dibynnu ar y gallu i gael gafael ar wybodaeth awdurdodol o ansawdd da am yr amgylchedd hanesyddol, megis y wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol.

Mae'n hollbwysig i'r cyrff hyn wneud cyfraniad effeithiol at gynnwys y cofnodion amgylchedd hanesyddol (gweler adrannau 3.1 a 3.2). O ganlyniad i hyn, mae gan y cyrff hyn rôl allweddol i'w chwarae yn y gwaith o lunio'r cofnodion amgylcheddol hanesyddol. Mae ganddynt hefyd gyfrifoldeb am y ffordd y cânt eu defnyddio wrth iddynt arfer eu swyddogaethau, a ddisgrifir yn adran 4.

2.4 Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru

Sefydlwyd y Comisiwn Brenhinol⁹ yn 1908 ac mae ei rolau a'i gyfrifoldebau yn deillio o Warrant Frenhinol a gyhoeddwyd yn 2000. Mae'n gweithio fel Corff a Noddir gan Lywodraeth Cymru ac yn cael ei gyllid craidd gan Lywodraeth Cymru.

Ers 1964, mae'r Comisiwn Brenhinol wedi bod yn gyfrifol am guradu Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru. Dyma'r rhestr eiddo ac archif cyhoeddus cenedlaethol ar gyfer amgylchedd hanesyddol Cymru, sy'n debyg i archifau cyffelyb yn Lloegr a'r Alban. Mae'n cynnwys cofnodion a luniwyd drwy weithgareddau ymchwilio'r Comisiwn Brenhinol yn ogystal â chofnodion a gyfrannwyd gan ystod eang o sefydliadau eraill ac unigolion preifat. Yn wahanol i'r cofnodion amgylchedd hanesyddol, caiff Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru ei gydnabod yn swyddogol fel man cadw ar gyfer cofnodion cyhoeddus o dan Ddeddf Cofnodion Cyhoeddus

⁹ Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru <http://cbhc.gov.uk/hafan/>

1958.¹⁰ Mae'n cynnwys ffotograffau, lluniadau a dogfennau gwreiddiol sy'n ymwneud ag amgylchedd hanesyddol Cymru.

Mae'r Comisiwn Brenhinol hefyd yn curadu'r cofnod o safleoedd morwrol hanesyddol ar gyfer dyfroedd tiriogaethol Cymru, sy'n cynnwys damweiniau'n ymwneud ag awyrennau a llongau ar y môr ac ardaloedd o botensial archaeolegol morol uchel. Mae hefyd yn rhoi cyngor ar ganiatâd adeiladau rhestredig a thrwyddedu morol.

Ar ran Gweinidogion Cymru, mae gan y Comisiwn Brenhinol gyfrifoldeb penodol am gynnal y rhestr o enwau lleoedd hanesyddol yng Nghymru a'r rhestr o feysydd brwydrau hanesyddol, ac am sicrhau bod y wybodaeth hon ar gael drwy'r cofnodion amgylchedd hanesyddol.

O dan ei drefniadau gweithredu gyda Llywodraeth Cymru, mae'r Comisiwn Brenhinol hefyd yn gyfrifol am oruchwylio cofnodion am yr amgylchedd hanesyddol. Mae'n monitro safonau a lefelau gwasanaeth y cofnodion amgylchedd hanesyddol a reolir gan ymddiriedolaethau archaeolegol Cymru. Mae hyn yn cynnwys cydgysylltu a dilysu archwiliadau ar gylch pum mlynedd sy'n adolygu ansawdd data, yn mesur perfformiad yn erbyn dangosyddion penodedig ac yn nodi anghenion ar gyfer gwella. Cyhoeddir crynodeb o ganfyddiadau'r archwiliadau ar wefan Gwasanaeth Amgylchedd Hanesyddol Llywodraeth Cymru (Cadw).¹¹

2.5 Beth yw'r Cysylltiad Rhwng Cofnod Amgylcheddol Hanesyddol a Chofnodion Eraill?

Yn ogystal â chofnodion amgylchedd hanesyddol, mae gwybodaeth am yr amgylchedd hanesyddol ar gael o ffynonellau eraill. Llywodraeth Cymru yw'r brif ffynhonnell ar gyfer cofnodion sy'n ymwneud â henebion ac adeiladau dan ofal y Wladwriaeth ac asedau hanesyddol penodedig o bwysigrwydd cenedlaethol neu ddiddordeb arbennig, gan gynnwys adeiladau rhestredig, henebion cofrestredig, llongddrylliadau dynodedig a pharciau, gerddi a thirweddau hanesyddol cofrestredig. Mae Cof Cymru – Asedau Hanesyddol Cenedlaethol Cymru, a gynhelir gan Cadw, yn galluogi'r cyhoedd i weld mapiau a gwybodaeth ddisgrifiadol ar-lein mewn perthynas â'r asedau hanesyddol hyn.¹²

Y Comisiwn Brenhinol sy'n cynnal Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru, sef yr archif cenedlaethol ar gyfer yr amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Gall y cyhoedd weld Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru ar-lein drwy Coflein.¹³

Mae gan Amgueddfa Cymru ac amgueddfeydd rhanbarthol a lleol gofnodion sy'n gysylltiedig â'r arteffactau archaeolegol a'r casgliadau hanesyddol yn eu gofal.

Mae Fframwaith Strategol ar gyfer Cofnodion yn Ymwneud ag Amgylchedd Hanesyddol Cymru wedi cael ei lunio rhwng y prif ddeiliaid cofnodion (a restrir

¹⁰ [Deddf Cofnodion Cyhoeddus 1958](#)

¹¹ Cadw yw gwasanaeth amgylchedd hanesyddol Llywodraeth Cymru sy'n gweithio i sicrhau amgylchedd hanesyddol hygyrch a ddiogelir yn dda i Gymru www.cadw.cymru.gov.uk

¹² Cof Cymru – Asedau Hanesyddol Cenedlaethol Cymru <http://cadw.gov.wales/historicenvironment/recordsv1/cof-cymru/?skip=1&lang=cy>

¹³ Coflein www.coflein.gov.uk

uchod) a'r cofnodion amgylchedd hanesyddol er mwyn sicrhau bod cydweithio'n digwydd a data'n cael eu rhannu.¹⁴

Ar ran partneriaid y fframwaith, mae'r Comisiwn Brenhinol yn cynnal a datblygu porth Cymru Hanesyddol¹⁵ fel porth ar-lein i gofnodion cenedlaethol a rhanbarthol. Mae hyn yn cynnwys map integredig sy'n dangos yr holl safleoedd hanesyddol a gynrychiolir gan y cofnodion a gynhelir gan Cadw, yr ymddiriedolaethau, Amgueddfa Cymru a'r Comisiwn Brenhinol. Mae porth Cymru Hanesyddol yn siop un stop sydd â dolenni at ffynhonnell y wybodaeth a geir yng nghronfa ddata ar-lein Cof Cymru, Archwilio, Coflein ac Amgueddfa Cymru.

3. Cynnwys Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru, a Sut y Cânt eu Llunio

3.1 Cadw Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru yn Gyfredol

Mae angen rheoli cofnodion amgylchedd hanesyddol yn weithredol er mwyn iddynt adlewyrchu natur newidiol yr amgylchedd hanesyddol a'n dealltwriaeth o'i arwyddocâd.¹⁶ Rhaid diweddarw cofnodion amgylchedd hanesyddol yn rheolaidd â gwybodaeth gywir, gan gynnwys:

- darganfyddiadau a dehongliadau newydd
- dynodiadau statudol newydd a diwygiedig
- yr ymchwil a'r cyhoeddiadau diweddaraf
- cofnodion a chanlyniadau ymchwiliadau newydd
- newidiadau i'r asedau hanesyddol sydd eisoes wedi'u cofnodi.

Daw gwybodaeth o'r fath o amrywiaeth o ffynonellau, o ddarganfyddiadau ar hap gan aelodau o'r cyhoedd a darganfyddiadau annisgwyl gan berchenogion eiddo, datblygwyr a rheolwyr tir, i ymchwiliadau systematig a gynhelir fel rhan o arolygon cenedlaethol, gwaith ymchwil a arweinir gan brifysgolion, gwaith maes a chofnodi a ariennir gan ddatblygwyr, prosiectau cymunedol neu waith ymchwil preifat.

Ni ddylai fod unrhyw derfynau amserol ar y wybodaeth a gofnodir mewn cofnod amgylchedd hanesyddol: dylai gynnwys data yn ymwneud â phob cyfnod, o'r gweithgarwch dynol cynharaf i'r oes bresennol. Bydd terfyn daearyddol y cofnod amgylchedd hanesyddol ar gyfer pob ardal awdurdod lleol wedi'i ddiffinio gan ffin weinyddol yr awdurdod lleol. Yn achos ardaloedd awdurdod lleol sy'n cynnwys arfordir, bydd ymestyn cwrmpas daearyddol cofnod amgylchedd hanesyddol tua'r môr y tu hwnt i'r ffin weinyddol yn fodd i reoli'r amgylchedd hanesyddol morol ac arfordirol yn fwy effeithiol.

Mae gan y cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf rôl i'w chyflawni i sicrhau bod y cofnodion amgylchedd hanesyddol mor gyfredol â phosibl. Mewn rhai achosion, maent yn gyfrifol am sicrhau bod y cofnodion amgylchedd hanesyddol yn cynnwys gwybodaeth newydd ac wedi'i diweddarw y mae ganddynt gyfrifoldeb uniongyrchol

¹⁴ Fframwaith Strategol ar gyfer Cofnodion yn Ymwneud ag Amgylchedd Hanesyddol Cymru <http://cbhc.gov.uk/darganfod/y-fframwaith-strategol/>

¹⁵ Cymru Hanesyddol www.cymruhanesyddol.gov.uk

¹⁶ Am wybodaeth am arwyddocâd, gweler [Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli'r Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru mewn Ffordd Gynaliadwy](#), Cadw, Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2011

amdan, megis gwybodaeth yn ymwneud ag ardaloedd cadwraeth a rhestrau lleol lle y maent i'w cael.

3.2 Cynnwys Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru a Rôl Cyffwrdd Cyhoeddus yn y Gwaith o'u Llundain

Mae'r adran hon yn cynnwys rhestr o'r hyn y disgwylir i gofnodion amgylchedd hanesyddol eu cynnwys o dan adran 35(2) o'r Ddeddf.¹⁷ Caiff y gwahanol elfennau eu grwpio yma i adlewyrchu sut y mae'n rhaid i awdurdodau lleol ac awdurdodau Parciau Cenedlaethol, a Cyfoeth Naturiol Cymru, gyfrannu at lunio cofnodion amgylcheddol hanesyddol a helpu i'w cadw'n gyfredol, neu sut y dylent wneud hynny.

3.2.1 Asedau Hanesyddol sydd â Gwarchodaeth Statudol neu sydd wedi'u Cofrestru o dan Ddeddfau 1979 neu 1990¹⁸

(a) Manylion pob adeilad yn ardal yr awdurdod sydd wedi'i gynnwys mewn rhestr a luniwyd neu a gymeradwywyd gan Weinidogion Cymru o dan adran 1 o Ddeddf Cynllunio (Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth) 1990 (pennod 9).¹⁹

(b) Manylion pob ardal gadwraeth yn ardal yr awdurdod sydd wedi'i dynodi o dan adran 69 o'r Ddeddf honno.²⁰

(c) Manylion pob heneb yn ardal yr awdurdod a geir yn yr Atodlen a luniwyd ac a gynhelir o dan adran 1 o Ddeddf Henebion Hynafol ac Ardaloedd Archaeolegol 1979 (pennod 46).²¹

(d) Manylion pob darn o dir yn ardal yr awdurdod sydd wedi'i gynnwys yn y gofrestr o barciau a gerddi hanesyddol a luniwyd ac a gynhelir gan Weinidogion Cymru o dan adran 41A o'r Ddeddf honno.

Cadw, ar ran Gweinidogion Cymru, sy'n gyfrifol am nodi a dynodi adeiladau rhestredig (a), henebion cofrestredig (c) a pharciau a gerddi hanesyddol cofrestredig (d). Caiff y rhestrau terfynol a chyfredol o bob un o'r categorïau hyn o asedau hanesyddol eu rheoli gan Cadw. Rhaid i'r cofnodion amgylchedd hanesyddol gynnwys manylion yr holl asedau yn y grwpiau hyn sy'n berthnasol i ardal yr awdurdod lleol, fel y cânt eu darparu gan Cadw. Rhaid iddynt hefyd gynnwys dolenni at Cof Cymru — y gronfa ddata ar-lein o asedau hanesyddol cenedlaethol yng Nghymru a gynhelir gan Cadw.

¹⁷ Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016, adran 35(2). Mae'r llythrennau yn yr adrannau sydd mewn blwch yn cyfeirio at fathau o asedau fel y'u rhestrir yn adran 35(2) o'r Ddeddf.

¹⁸ [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990](#), [Deddf Henebion Hynafol ac Ardaloedd Archaeolegol 1979](#)

¹⁹ [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adran 1](#)

²⁰ [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adran 69](#)

²¹ [Deddf Henebion Hynafol ac Ardaloedd Archaeolegol 1979, adran 1](#)

Awdurdodau cynllunio lleol sy'n gyfrifol am ddiffinio a dynodi ardaloedd cadwraeth (b). Rhaid i'r awdurdodau hyn, p'un a ydynt yn rhan o awdurdod Parc Cenedlaethol neu'n awdurdod lleol yng Nghymru, ddarparu manylion yr holl ardaloedd cadwraeth i'w cynnwys yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol perthnasol.

Rhaid i awdurdodau cynllunio lleol ddarparu manylion yr holl ardaloedd cadwraeth i'w cynnwys yn y cofnod amgylchedd hanesyddol perthnasol.

3.2.2 Safleoedd Gwrthdaro

(e) Manylion pob safle gwrthdaro yn ardal yr awdurdod sydd o ddiddordeb hanesyddol ym marn Gweinidogion Cymru.

Mae adran 35 (3) o'r Ddeddf yn diffinio 'safle gwrthdaro' fel maes brwydr neu safle lle y digwyddodd math arall o wrthdaro yn cynnwys lluoedd milwrol, neu safle lle y digwyddodd gweithgareddau arwyddocaol mewn perthynas â brwydr neu wrthdaro arall o'r fath.²²

Ar ran Gweinidogion Cymru, mae'r Comisiwn Brenhinol wedi llunio rhestr o feysydd brwydrau hanesyddol yng Nghymru. Bydd pob cofnod amgylchedd hanesyddol yn cynnwys y wybodaeth ddiweddaraf o'r rhestr hon sy'n berthnasol i'r ardal awdurdod lleol, fel y caiff ei darparu gan y Comisiwn Brenhinol. Dylai'r cofnodion amgylchedd hanesyddol hefyd gynnwys dolenni at y gronfa ddata ar-lein a gynhelir gan y Comisiwn Brenhinol.

Efallai fod gan y cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf wybodaeth ychwanegol am safleoedd gwrthdaro. Dylid rhoi'r wybodaeth hon i'r Comisiwn Brenhinol i'w chynnwys yn y rhestr o bosibl.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf roi manylion unrhyw safle gwrthdaro y gellid ystyried ei gynnwys yn y cofnod amgylchedd hanesyddol perthnasol i'r Comisiwn Brenhinol.

3.2.3 Tirweddau Hanesyddol

(f) Lle bo awdurdod cyhoeddus (p'un ai ar ei ben ei hun neu ar y cyd â phersonau eraill) yn cynnal rhestr o dirweddau hanesyddol yng Nghymru, manylion pob tirwedd hanesyddol yn ardal yr awdurdod lleol a geir yn y rhestr.

Mae Cadw, ICOMOS (UK) a Chyngor Cefn Gwlad Cymru (sydd bellach yn rhan o Cyfoeth Naturiol Cymru) wedi llunio rhestr o dirweddau hanesyddol ar y cyd.²³

Ar ran Gweinidogion Cymru, mae ymddiriedolaethau archaeolegol Cymru wedi cynnal astudiaethau manwl o nodweddion tirwedd hanesyddol ar gyfer pob un o'r

²² [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\), adran 35 \(3\)](#)

²³ ICOMOS UK www.icomos-uk.org; Cyfoeth Naturiol Cymru www.cyfoethnaturiolcymru.gov.uk

tirweddau hanesyddol cofrestredig hyn. Rhaid i'r cofnodion amgylchedd hanesyddol gynnwys manylion pob tirwedd amgylchedd hanesyddol sy'n berthnasol i'r ardal awdurdod lleol, ynghyd â manylion y gwaith pennu nodweddion cysylltiedig a dolenni at y setiau data ar-lein a gynhelir gan ymddiriedolaethau archaeolegol Cymru.

Lle bo corff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf yn cynnal ei restr ei hun o dirweddau hanesyddol, dylid cynnwys manylion yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol perthnasol.

3.2.4 Safleoedd Treftadaeth y Byd

(g) Manylion pob Safle Treftadaeth y Byd yn ardal yr awdurdod

Rhaid i'r cofnodion amgylchedd hanesyddol gynnwys manylion am bob rhan o Safle Treftadaeth y Byd sy'n berthnasol i ardal yr awdurdod lleol. Dylai'r cofnodion amgylchedd hanesyddol gynnwys dolenni at y cynlluniau rheoli diweddaraf ar gyfer Safleoedd Treftadaeth y Byd ac unrhyw ganllawiau cynllunio atodol cysylltiedig.

Lle bo awdurdod lleol neu awdurdod Parc Cenedlaethol yn gyfrifol am gynllun rheoli Safle Treftadaeth y Byd neu am unrhyw ganllawiau cynllunio atodol, dylai gynnwys dolenni priodol at y cynllun hwnnw neu'r canllawiau hynny yn y cofnod amgylchedd hanesyddol perthnasol.

3.2.5 Safleoedd Eraill o Ddiddordeb Hanesyddol, Archaeolegol neu Bensaernïol

(h) Manylion pob ardal, safle neu le arall yn ardal yr awdurdod y mae'r awdurdod neu Weinidogion Cymru yn ystyried ei bod/fod o ddiddordeb hanesyddol, archaeolegol neu bensaernïol lleol.

Nid oes gan y mwyafrif o asedau hanesyddol o fewn ardal awdurdod lleol warchodaeth statudol. Fodd bynnag, mae pob un ohonynt yn cyfrannu at ei diddordeb hanesyddol, archaeolegol neu bensaernïol.

Gallai cofnodion cynnwys safleoedd archaeolegol nas trefnwyd, adeiladau neu strwythurau hanesyddol nad ydynt yn rhestredig, parciau a gerddi hanesyddol, meysydd brwydrau a thirweddau nad ydynt yn ymddangos ar y cofrestrau na'r rhestrau eiddo perthnasol, neu leoliadau â thystiolaeth baleoamgylcheddol bwysig. Gallai cofnodion hefyd gynnwys lleoliadau nad oes ganddynt unrhyw dystiolaeth ffisegol weladwy, ond y gallent fod yn gysylltiedig â chyfeiriad hanesyddol, cartograffig neu ddogfennol, neu ganfyddiad arteffact archaeolegol.

Yn achos awdurdod lleol arfordirol, dylai'r cofnod amgylchedd hanesyddol gynnwys treftadaeth forwrol o ddiddordeb hanesyddol, archaeolegol neu bensaernïol. Dylai'r cofnod amgylchedd hanesyddol fod yn gysylltiedig â chofnod morwrol Cymru, a gynhelir gan y Comisiwn Brenhinol, sy'n cynnwys safleoedd llongddrylliadau ac ardaloedd o botensial archaeolegol mawr ar y môr.

Ochr yn ochr â Gweinidogion Cymru, mae gan awdurdodau lleol rôl allweddol i'w chwarae o ran cyfrannu gwybodaeth am asedau nas dynodwyd at gofnodion amgylchedd hanesyddol. Er mwyn i'r cofnodion amgylchedd hanesyddol fod yn ffynonellau cynhwysfawr o wybodaeth am yr amgylchedd hanesyddol, mae'n hollbwysig eu bod yn cynnwys gwybodaeth newydd am yr holl asedau hanesyddol, gan gynnwys y rhai sydd o ddiddordeb hanesyddol, archaeolegol a phensaernïol lleol. Dylai hyn gynnwys gwybodaeth yn ymwneud ag asedau hanesyddol a grëwyd yn ystod y broses gynllunio.

Dylai'r awdurdodau Parciau Cenedlaethol a Cyfoeth Naturiol Cymru ddarparu gwybodaeth am asedau hanesyddol nas dynodwyd er mwyn gwneud yn siŵr bod y cofnodion amgylchedd hanesyddol yn dal i fod yn berthnasol i'w gwaith. Er enghraifft, gallai hyn gynnwys manylion asedau hanesyddol a ddarganfuwyd neu yr ymchwiliwyd iddynt o ganlyniad i raglenni rheoli neu fynediad cyhoeddus.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf gynnwys manylion unrhyw ardal, safle neu le arall y maent yn ystyried ei fod o ddiddordeb hanesyddol, archaeolegol neu bensaernïol lleol yn y cofnod amgylchedd hanesyddol ar gyfer pob awdurdod lleol.

Lle bo awdurdod lleol neu awdurdod Parc Cenedlaethol yn cynnal rhestr o asedau hanesyddol o ddiddordeb lleol arbennig, rhaid iddo gynnwys manylion diweddaraf pob eitem ar y rhestr yn y cofnod amgylchedd hanesyddol perthnasol.

3.2.6 Nodweddion Hanesyddol

(i) Gwybodaeth am sut mae datblygiad hanesyddol, archaeolegol neu bensaernïol ardal yr awdurdod, neu unrhyw ran ohoni, wedi cyfrannu at nodweddion presennol yr ardal neu ran ohoni, a sut y gellir gwarchod y nodweddion hynny.

Rhaid i'r cofnodion amgylchedd hanesyddol gynnwys unrhyw waith pennu nodweddion tirwedd hanesyddol (gweler hefyd (f) uchod) a gynhaliwyd, ond hefyd unrhyw waith pennu nodweddion a gynhaliwyd ar drefweddau neu forweddau.

Mae Cadw wedi cynnal rhaglen o waith pennu nodweddion hanesyddol ar nifer o drefi hanesyddol ledled Cymru. Dylai pob cofnod amgylchedd hanesyddol gynnwys dolenni at unrhyw astudiaethau o nodweddion sy'n berthnasol i'w ardal.

Lle y bo corff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf wedi casglu gwybodaeth am ddatblygiad hanesyddol, archaeolegol neu bensaernïol ardal awdurdod, neu ran o ardal awdurdod (megis astudiaethau o nodweddion), dylai ddarparu manylion i'w cynnwys yn y cofnod amgylchedd hanesyddol perthnasol, gan gynnwys dolenni at ragor o fanylion a gwybodaeth gyhoeddedig, gan gynnwys haenau tirwedd hanesyddol a diwylliannol LANDMAP.

3.2.7 Ymchwiliadau Perthnasol

(j) Manylion unrhyw ymchwiliadau perthnasol a gynhaliwyd yn ardal yr awdurdod a chanfyddiadau'r ymchwiliadau hynny.

Mae'r cofnodion amgylchedd hanesyddol yn cynnwys manylion ymchwiliadau hanesyddol neu archaeolegol perthnasol a gynhaliwyd ym mhob ardal awdurdod lleol, gan gynnwys canfyddiadau'r ymchwiliadau hynny. Gallai enghreifftiau gynnwys asesiadau desg, gwaith dadansoddi hanesyddol, arolygon archaeolegol, topograffig neu geoffisegol ac ymyriadau archaeolegol (gan gynnwys casglu arteffactau ar yr wyneb, tyllau prawf, ffosydd prawf, gwaith cloddio archaeolegol a samplu paleoamgylcheddol).

Mae gan bob un o'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf rôl i'w chyflawni o ran cynnwys manylion ymchwiliadau o'r fath ym mhob cofnod amgylchedd hanesyddol, boed yn ymchwiliadau a gynhaliwyd yn uniongyrchol gan yr awdurdod cyhoeddus ei hun neu gan rywun arall ar ei ran. Gallai hyn gynnwys gwaith a wneir gan Cyfoeth Naturiol Cymru, neu ar ei ran, i reoli coedwigoedd neu goetiroedd, neu gynlluniau rheoli amgylcheddol. Gallai hefyd gynnwys gwaith a wneir gan awdurdodau lleol neu awdurdodau Parciau Cenedlaethol fel rhan o'r broses gynllunio.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf gynnwys manylion ymchwiliadau i'r amgylchedd hanesyddol yn y cyfnod amgylchedd hanesyddol ar gyfer pob ardal awdurdod lleol, boed yn ymchwiliadau a gynhaliwyd yn uniongyrchol gan yr awdurdod cyhoeddus ei hun neu gan rywun arall ar ei ran. Gallai hyn gynnwys ymchwiliadau i ategu cynlluniau rheoli amgylcheddol neu'r broses gynllunio.

3.2.8 Enwau Lleoedd Hanesyddol

(k) Ffordd o gael gafael ar fanylion pob enw lle hanesyddol yn ardal yr awdurdod sydd wedi'i gynnwys yn y rhestr a luniwyd ac a gynhelir o dan adran 34 o Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016. ²⁴

Mae'r Comisiwn Brenhinol wedi llunio rhestr o enwau lleoedd hanesyddol ar ran Gweinidogion Cymru. Mae manylion pob enw lle ar y rhestr ar gael drwy'r cofnod amgylchedd hanesyddol ar gyfer pob ardal awdurdod lleol.

4. Defnyddio Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru

Mae'r adran hon yn ystyried sut mae'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf yn defnyddio'r cofnodion amgylchedd hanesyddol wrth arfer eu swyddogaethau. Fodd bynnag, dylid cydnabod nad dim ond ffynonellau goddefol o wybodaeth i'w defnyddio gan gyrff cyhoeddus yw'r cofnodion amgylchedd hanesyddol: cyflogir personél profiadol i reoli a dehongli pob un o'r cofnodion. Er enghraifft, gall yr aelodau hyn o staff helpu i drafod y gofynion ar gyfer cadw, cyfnewid a chasglu data, a defnyddio terminoleg.

Mae'r gwaith o brosesu a defnyddio gwybodaeth hefyd yn broses ddwyffordd. Gall y wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol fod o fudd i brosiectau unigol, gyda chymorth a chynghor y staff cofnodion. Ond bydd y prosiectau hyn hefyd yn arwain at wybodaeth newydd neu well y mae angen ei bwydo yn ôl i mewn i'r

²⁴ [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adran 34](#)

cofnodion. Mae'r 'cylch rhinweddol' o ddefnyddio gwybodaeth o'r cofnodion amgylchedd hanesyddol ac yna wella'r cofnodion hynny â gwybodaeth newydd a gynhyrchir yn creu cofnodion deinamig sy'n gwella'n barhaus a fydd yn elwa ar y bartneriaeth gadarnhaol a sefydlwyd â rhanddeiliaid.

4.1 Llywio Polisiâu a Chynlluniau Strategol

Dylid defnyddio'r cofnodion amgylchedd hanesyddol fel sail dystiolaeth allweddol i lywio amrywiaeth eang o bolisiâu a chynlluniau strategol cenedlaethol, rhanbarthol a lleol; er enghraifft, cynlluniau llesiant lleol sydd eu hangen ar y Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus o dan ddarpariaethau Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, Datganiadau Ardal o dan ddarpariaethau Deddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016,²⁵ neu gynlluniau rheoli Parciau Cenedlaethol.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ddefnyddio'r cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynonellau allweddol o dystiolaeth wrth lunio polisiâu a chynlluniau strategol sy'n effeithio ar yr amgylchedd hanesyddol.

4.2 Llywio Cynlluniau Datblygu

Mae *Polisi Cynllunio Cymru* yn nodi'r cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynonellau allweddol o wybodaeth y mae'n rhaid i awdurdodau cynllunio lleol eu defnyddio wrth lunio cynlluniau datblygu. Wrth baratoi cynllun datblygu lleol, mae'n ofynnol i awdurdodau cynllunio lleol gynnal Asesiad Amgylcheddol Strategol ac Arfarniad o Gynaliadwyedd. Asesiad o'r dreftadaeth ddiwylliannol yw un o astudiaethau sylfaenol y broses hon a gellir ategu hyn â'r cofnodion amgylchedd hanesyddol, sy'n cynnig sail dystiolaeth gyfredol allweddol.

Rhaid i awdurdodau cynllunio lleol ddefnyddio'r cofnod amgylchedd hanesyddol ar gyfer yr ardal awdurdod lleol fel ffynhonnell allweddol o dystiolaeth wrth lunio cynlluniau datblygu.

4.3 Llywio Penderfyniadau ynghylch Rheoli Datblygu

Mae'r cofnodion amgylchedd hanesyddol yn ffynonellau allweddol o wybodaeth y dylid eu defnyddio i gefnogi'r broses gynllunio, gan gynnwys penderfynu ar geisiadau cynllunio. Mae'r wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol yn helpu i ystyried effaith cynnig ar yr amgylchedd hanesyddol yn briodol, gan gynnwys cyngor ar gynlluniau i osgoi neu liniaru unrhyw effeithiau andwyol.

Dylai awdurdodau cynllunio lleol ystyried y wybodaeth a geir yn y cofnod amgylchedd hanesyddol ar gyfer yr ardal awdurdod lleol wrth benderfynu ar geisiadau cynllunio.

4.4 Llywio Prosiectau Cadwraeth a Rheoli

²⁵ [Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol \(Cymru\) 2015, adran 39](#), [Deddf yr Amgylchedd \(Cymru\) 2016, adran 11](#)

Mae gan y cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf gyfrifoldebau am reoli a gwarchod yr amgylchedd hanesyddol. Gall hyn olygu gwarchod asedau hanesyddol y maent yn gyfrifol amdanynt, megis adeiladau hanesyddol neu barciau a gerddi. Gallai'r gwaith o reoli'r amgylchedd hanesyddol hefyd fod yn rhan o raglen gadwraeth ehangach sy'n canolbwyntio ar agweddau ar yr amgylchedd naturiol.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ddefnyddio'r wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynhonnell allweddol o dystiolaeth wrth ystyried prosiectau cadwraeth a rheoli sy'n effeithio ar yr amgylchedd hanesyddol.

4.5 Llywio Ymatebion Addasol i Effaith Newid yn yr Hinsawdd

Mae cyfrifoldeb ar y cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf i ymateb i effaith newid yn yr hinsawdd, er enghraifft, drwy gynlluniau lliniaru llifogydd neu addasu asedau hanesyddol er mwyn eu gwneud yn gryfach.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ddefnyddio'r wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynhonnell allweddol o dystiolaeth wrth ystyried ymatebion addasol i effaith newid yn yr hinsawdd.

4.6 Llywio'r Gwaith o Enwi ac Ailenwi Lleodedd

Mae gan y cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf gyfrifoldeb am enwi ac ailenwi lleoedd y maent yn gyfrifol amdanynt. Hefyd, mae gan awdurdodau lleol rôl statudol o ran ystyried cynigion i enwi lleoedd neu strydoedd newydd a cheisiadau i newid enwau strydoedd ac eiddo.

Dylai'r holl gyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ystyried y rhestr o enwau lleoedd hanesyddol, sydd ar gael drwy'r cofnodion amgylchedd hanesyddol, wrth ystyried enwi ac ailenwi strydoedd, eiddo a lleoedd eraill, boed hynny'n uniongyrchol neu gan barti arall.

4.7 Llywio Gwaith Adfywio a Arweinir gan Dreftadaeth

Gall yr amgylchedd hanesyddol fod yn sbardun pwysig ar gyfer adfywio economaidd yn ein trefi a chefn gwlad. Mae angen i lwyddiant prosiectau o'r fath fod yn seiliedig ar wybodaeth awdurdodol o ansawdd da.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ddefnyddio'r wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynhonnell allweddol o dystiolaeth i gefnogi a llywio prosiectau a rhaglenni adfywio a arweinir gan dreftadaeth. Gall nodi'r hyn sy'n unigryw am ardal, drwy ddefnyddio astudiaethau o nodweddion, fod yn gam cyntaf pwysig mewn menter o'r fath.

4.8 Cefnogi Twristiaeth Ddiwylliannol a Datblygu Economaidd

Mae rôl yr amgylchedd hanesyddol o ran cefnogi'r diwydiant twristiaeth wedi cael cryn sylw.²⁶ Mae'n sbardun pwysig ar gyfer datblygu economaidd sydd â'r potensial i greu llawer o swyddi. Mae'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf yn chwarae rhan bwysig yn y gwaith o hyrwyddo twristiaeth, boed hynny'n uniongyrchol neu'n anuniongyrchol. Mae'r cofnodion amgylchedd hanesyddol yn sail dystiolaeth allweddol i gefnogi'r swyddogaethau hyn.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ddefnyddio'r wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynhonnell allweddol o dystiolaeth i gefnogi a llywio mentrau twristiaeth ddiwylliannol. Er enghraifft, gall y cofnodion amgylchedd hanesyddol helpu i lywio mentrau twristiaeth awdurdodau lleol sy'n hyrwyddo ymweliadau â chanol trefi neu gefn gwlad hanesyddol. Gall Cyfoeth Naturiol Cymru ddefnyddio'r cofnodion amgylchedd hanesyddol i lywio'r gwaith o hyrwyddo coetiroedd a choedwigoedd Cymru, a mwynhad ohonynt.

4.9 Cefnogi Addysg a Chynhwysiant Cymdeithasol

Mae'r amgylchedd hanesyddol yn cael ei ddefnyddio fwyfwy fel adnodd i gefnogi cydlyniant cymunedol a dysgu gydol oes. Mae'r gorffennol yn rhoi ymdeimlad o falchder a lle, ac yn cynnig cyfleoedd ar gyfer dysgu ffurfiol ac anffurfiol.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ddefnyddio'r wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynhonnell allweddol o dystiolaeth i gefnogi a llywio prosiectau dysgu gydol oes a chydlyniant cymunedol. Er enghraifft, gall awdurdodau addysg lleol ddefnyddio'r cofnodion amgylchedd hanesyddol i lywio gweithgareddau cwricwlwm sy'n canolbwyntio ar gymunedau lleol ac ymdeimlad lleol o le.

4.10 Cefnogi Cyfranogiad y Cyhoedd mewn Archwilio, Gwerthfawrogi a Mwynhau Treftadaeth Leol

Gall y cofnodion amgylchedd hanesyddol fod yn adnodd pwysig i gefnogi cyfranogiad gweithredol yn yr amgylchedd hanesyddol, gan lywio llwybrau treftadaeth, prosiectau cadwraeth lleol a gwaith cymdeithasau treftadaeth a dinesig.

Dylai'r holl gyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ddefnyddio'r wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynhonnell allweddol o dystiolaeth i annog y cyhoedd i ymgysylltu â'r amgylchedd hanesyddol a chymryd rhan weithredol mewn gweithgareddau a gynhelir ynddo.

4.11 Hybu Gwybodaeth a Dealltwriaeth

Mae'r cofnodion amgylchedd hanesyddol yn ffynhonnell allweddol o wybodaeth ar gyfer ystod eang o brosiectau ymchwil — o astudiaethau hanes teulu i brosiectau ymchwil mawr mewn prifysgolion.

Dylai'r cyrff cyhoeddus a enwir yn y Ddeddf ddefnyddio'r wybodaeth a geir yn y cofnodion amgylchedd hanesyddol fel ffynhonnell allweddol o dystiolaeth i gefnogi a

²⁶ [Gwerthfawrogi Amgylchedd Hanesyddol Cymru](#), 2010

DRAFFT Cofnodion Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru: Llundain a Defnyddio

llywio rhaglenni ymchwil a dealltwriaeth — gan gynnwys y rhai sy'n ymwneud yn uniongyrchol ac yn anuniongyrchol â'r amgylchedd hanesyddol.

Rhagor o Wybodaeth

Deddfwriaeth a Chynllunio

[Deddf yr Amgylchedd \(Cymru\) 2016](#)

[Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016](#)

[Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol \(Cymru\) 2015](#)

Polisi Cynllunio Cymru — Pennod 6: Yr Amgylchedd Hanesyddol
Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol

Cofnodion

[Archwilio](#) — Cofnodion craidd amgylchedd hanesyddol ymddiriedolaethau archaeolegol Cymru.

[Cof Cymru](#) — Cofnod ar-lein Cadw o asedau hanesyddol cenedlaethol Cymru, sy'n cynnwys adeiladau rhestredig, henebion cofrestredig, llongddrylliadau a warchodir, Safleoedd Treftadaeth y Byd a thirweddau hanesyddol cofrestredig.²⁷

[Coflein](#) — Y gronfa ddata ar-lein ar gyfer Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru, y casgliad cenedlaethol o wybodaeth am amgylchedd hanesyddol Cymru.

Porth [Cymru Hanesyddol](#) — porth ar-lein i gofnodion amgylchedd hanesyddol cenedlaethol a rhanbarthol

Methodoleg Tirweddau Hanesyddol a Thirweddau Diwylliannol LANDMAP (2016)

<https://naturalresources.wales/planning-and-development/landmap/?lang=cy>

<http://landmap-maps.naturalresources.wales/> adnodd ar-lein i gael gafael ar fapiau ac arolygon

Cyhoeddir setiau data LANDMAP hefyd i'w lawrlwytho ar gyfer eu defnyddio mewn system gwybodaeth ddaearyddol (GIS) ar

<http://lle.gov.wales/Catalogue?text=landmap&lang=cy>

²⁷ Ychwanegir parciau a gerddi hanesyddol cofrestredig at Cof Cymru yn ystod 2017

Cysylltiadau

Llywodraeth Cymru

Cadw, Llywodraeth Cymru

Plas Carew, Uned 5/7 Cefn Coed, Parc Nantgarw, Caerdydd CF15 7QQ

Ffôn: 01443 336000

cadw@cymru.gsi.gov.uk

www.cadw.cymru.gov.uk

Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru

Ffordd Penglais, Aberystwyth, Ceredigion, SY23 3BU

Ffôn: 01970 621200

nmr.wales@rcahmw.gov.uk

www.cbhc.gov.uk

Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru

nmr.wales@rcahmw.gov.uk

www.coflein.gov.uk

Gallwch drefnu i ymweld â'r ystafell chwilio gyhoeddus yn Aberystwyth lle y bydd y staff yn egluro'r adnoddau sydd ar gael yng Nghofnod Henebion Cenedlaethol Cymru.

Awdurdodau Cynllunio Lleol

Gellir cysylltu â swyddogion cadwraeth awdurdodau cynllunio lleol drwy wefan yr awdurdod lleol perthnasol.

Awdurdodau Parciau Cenedlaethol

Gellir cysylltu â swyddogion cadwraeth awdurdodau Parciau Cenedlaethol drwy'r wefan berthnasol.

Awdurdod Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog

<http://www.bannaubrycheiniog.org/>

Awdurdod Parc Cenedlaethol Arfordir Penfro

<http://www.pembrokeshirecoast.org.uk/default.asp?pid=4&LangID=2>

Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri <http://www.eryri-npa.gov.uk/>

Cyfoeth Naturiol Cymru

d/o Y Ganolfan Gofal Cwsmeriaid, Tŷ Cambria, 29 Heol Casnewydd, Caerdydd CF24 0TP

Ffôn: 0300 065 3000

ymholiadau@cyfoethnaturiolcymru.gov.uk

<http://cyfoethnaturiol.cymru/>

Gall Cyfoeth Naturiol Cymru roi gwybodaeth a chynghor ynglŷn â defnyddio gwybodaeth LANDMAP am dirweddau a morweddau hanesyddol a diwylliannol.

Ymddiriedolaethau Archaeolegol Cymru

Ymddiriedolaeth Archaeolegol Clwyd-Powys
41 Stryd Lydan, Y Trallwng SY21 7RR
Ffôn: 01938 553670
trust@cpat.org.uk
www.cpat.org.uk

Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed
Corner House, 6 Stryd Caerfyrddin, Llandeilo SA19 6AE
Ffôn: 01558 823121
info@dyfedarchaeology.org.uk
www.dyfedarchaeology.org.uk

Ymddiriedolaeth Archaeolegol Morgannwg Gwent
Heathfield House, Heathfield, Abertawe SA1 6EL
Ffôn: 01792 655208
enquiries@ggat.org.uk
www.ggat.org.uk

Ymddiriedolaeth Archaeolegol Gwynedd
Craig Beuno, Ffordd y Garth, Bangor LL57 2RT
Ffôn: 01248 352535
gat@heneb.co.uk
www.heneb.co.uk